

Kultūrinė rezistencija ar maištaujantis oportunizmas? Tylusis modernizmas kaip Lietuvos architektų 1955-1990 m. laikotarpio atsiminimų strategija

Marija Drėmaitė

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

marija.dremaite@if.vu.lt

——— Remiantis pirmosios pokario architektų modernistų kartos, vadinamos „lietuviškojo modernizmo mokyklos“ tėvais, Vytauto Edmundo Čekanausko, Vytauto Brėdikio, Algimanto ir Vytauto Nasvyčių, Algimanto Mačiulio, Justino Šeiboko atsiminimais, straipsnyje nagrinėjama, kas laikytina kultūrine rezistencija vėlyvojo sovietmečio (1955–1990) Lietuvos architektūroje, kodėl ir kaip buvo sukonstruotas kultūrinės rezistencijos architektūroje naratyvas ir kiek tai susiję su dabar atsirandančiais tyliojo modernizmo pasakojimais?

Reikšminiai žodžiai: architektūros istorija, modernizmas, Čekanauskas, Nasvytis, Brėdikis, Šeibokas, Mačiulis.

Žinomas buvusios SSRS kultūros žurnalistas Jurijus Gerčiukas pastebėjo, kad:

Baltijos respublikos aktyviai prisidėjo transformuojant Sovietų Sąjungos estetinę aplinką ir formuojant naują stilių. Prijungtos prie Sovietų Sąjungos tik Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, chruščiovinio atlydžio metu jos atsigavo kur kas greičiau nei kiti regionai, ir daiktai iš Pabaltijo mums neabejotinai ženklino tą Europos kultūrą, kurios mes taip troškome.¹

Šis „vidinių SSRS vakarų“ įvaizdis buvo labai svarbus savimonės elementas sovietmečio Lietuvos kultūrininkams, tačiau galime kelti klausimą, ar tai buvo kultūrinės rezistencijos pasekmė?

Architektūra yra profesija, veikianti sudėtingame socialinių, ekonominių ir politinių suvaržymų tinkle. Ji susiduria su privačiais ir viešais užsakovais, priklauso nuo ekonomikos ciklų, statybos pramonės spaudimo, vietinių technologinių sąlygų ir nepastovios estetiškos kultūros politikos. Tačiau būtent ši priklausomybė paverčia architektūros praktiką puikia vieta galios santykių tyrimams. Juo labiau kad socializme, kaip jokiaje kitoje politinėje sistemoje, valstybė giliai tikėjo architektūros socialiniu-transformaciniu vaidmeniu ir daug tikėjosi iš architektų ekspertų². Vis dėlto, priešingai paplitusiam požiūriui, kuriame pateikiamas statiškas, iš viršaus reguliuojamas santykis tarp totalitarinės valstybės ir joje veikiančių specialistų profesionalų, šiame tyrime siekiama atskleisti įvairialypius ir komplikuoτους sprendimų priėmimo būdus ir besikeičiančius santykius tarp politikų ir specialistų. Nors architektūra išliko nepaprastai svarbi siekiant socialistinės valstybės politinių tikslų, architektūros vaidmens pobūdis ir reikšmė laikui bėgant keitėsi. 1950-aisiais architektūra pirmiausia buvo politinės propagandos priemonė, 1960-aisiais ji buvo paskelbta socialinės reformos įrankiu, o 9 deš. ji buvo laikoma kultūrine terpe, per kurią visuomenė susigražina savo nacionalines ir regionines tradicijas sovietų valdžioje.

Šiame kontekste analizuojami pirmosios pokario modernistų kartos, vadinamos „lietuviškojo modernizmo mokyklos“ tėvais, Vytauto

1 Iurii Gerchuk, „The Aesthetics of Everyday Life in the Khrushchev Thaw in the USSR (1954–64)“, in: *Style and Socialism. Modernity and Material Culture in Post-War Eastern Europe*, Eds. Susan E. Reid, David Crowley, Berg, 2000, p. 82.

2 *Expert Cultures in Central Eastern Europe*, Eds. Martin Kohlrusch, Katrin Steffen, Stefan Wiederkehr; Osnabrueck: fibre, 2010.

Edmundo Čekanausko (1930–2010), Vytauto Brėdikio (g. 1930), Algimanto (1928–2018) ir Vytauto (1928–2016) Nasvyčių, Algimanto Mačiulio (g. 1930), Justino Šeiboko (1929–2015) atsiminimai. Gimę 1930-aisiais, išaugę išsilavinusiose šeimose, baigę gimnazijas pervartų metais, architektūros mokslus jie pradėjo 5 deš. pabaigos Vilniuje. Šios kartos architektai pradėjo reikštis 6 deš. kritikuodami stalinistinę architektūrą, realizuodami svarbius visuomeninius objektus miestų centruose ir užimdami vis svarbesnius postus architektūroje bei aukštosiose mokyklose ir ilgainiui įgijo kultūrinio elito statusą. Žvelgiant į šią sėkmės istoriją, kyla klausimas, kaip tai susiję su pačių architektų minima kultūrine rezistencija (tyliuoju modernizmu)? Dėl to tyrimo objektu tampa pačių architektų „didžiojo pasakojimo“ apie tyliąją / kultūrinę rezistenciją 7 deš. architektūroje genezė, pasikartojančių ir nutylimų motyvų analizė ir mito at(si)naujinimas bei įtvirtinimas po 1990 metų.

Pagrindinis šio tyrimo šaltinis – architektų pasakojimai (knygos, memuarai, interviu spaudoje ir kitose medijose) apie savo kartą ir reikšmingą jos palikimą. Svarbu pastebėti, kad Mačiulis, tapęs savosios kartos „metraštininku“, publikavo ne tik išsamius asmeninius atsiminimus³, bet ir biografines knygas apie kolegas amžininkus Nasvyčius⁴, Čekanauską⁵, Vytautą Dičių⁶. Atsiminimus, papildytus filosofiniais apmąstymais ir meniniais intarpais, publikavo ir Brėdikis⁷. Išleista knyga ir apie Šeiboko kūrybą⁸. Minėti leidiniai formuoja objektyvios istorijos išpūdį, tačiau daugiausia jie yra paremti būtent pačių „herojų“ pasakojimais ir medžiaga iš jų asmeninių archyvų, todėl palaiko ir sustiprina kultūrinės rezistencijos diskursą.

Jau vėlyvuoju sovietmečiu minimi architektai buvo pripažinti ne tik respublikiniu, bet ir sąjunginiu mastu (pabrėžtinas Čekanausko skyrimas atstovauti SSRS architektų sąjungai tarptautiniuose architektų kongresuose), todėl nemažai interviu ir straipsnių apie juos buvo publikuota

3 Algimantas Mačiulis, *Permainingi metai. Architekto užrašai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.

4 Algimantas Mačiulis, *Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.

5 Algimantas Mačiulis, *Vytautas Edmundas Čekanauskas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.

6 Algimantas Mačiulis, *Vytautas Jurgis Dičius: architekto žvilgsniu*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018.

7 Vytautas Brėdikis, *Trečioji knyga: tarp fizikos ir metafizikos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2017.

8 Indrė Gudelytė-Račienė, *Architekto Justino Šeiboko kūryba*, Vilnius: Ex Arte, 2013.

spauldoje; apie jų veiklą parengta dokumentinių sužetų ir filmų. Ši medžiaga yra tinkamas šaltinis lyginamajai analizei – ar kinta ir kaip kinta architektų pasakojimai apie sovietmetį posovietiniu laikotarpiu? Lyginamąją analizę leidžia atlikti ir gausūs minėtų architektų interviu Nepriklausomos Lietuvos spaudoje ir kitose medijose, suaktyvėję po 2010 m., kilus susidomėjimo socmodernizmo architektūra bangai. Šiame kontekste išsiskiria Amerikos lietuvio, tuometinio Kalifornijos universiteto architektūros istorijos daktaro, o dabar City University of New York profesoriaus Johno V. Maciukos 1992 m. atlikti interviu su A. Nasvyčiu, Čekanausku ir Brėdikiu⁹. Jie laikytini unikaliu šaltiniu, fiksuojančiu autentiškus pasikeitusios santvarkos įspūdžius, kurių dar nepaveikė vėliau Lietuvoje įsigalėjęs veiklos sovietų Lietuvoje „pervertinimas“. Vėlesnius interviu atliko architektūros istorikai Vaidas Petrulis, Jūratė Tutlytė ir šio straipsnio autorė, 2007–2011 m. rengdami knygą *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*¹⁰, straipsnių serijos *Portretas*, publikuojamos žurnale *Archiforma*, autoriai¹¹ ir kiti architektūros tyrėjai¹². Dar vieną šaltinių grupę sudaro filmuoti interviu, publikuojami internetiniame portale „Virtualus architektūros muziejus“¹³.

Šioje vietoje verta atkreipti dėmesį į vieną aspektą – minėtų architektų kūrybos archyvai nėra perduoti jokioms valstybinėms institucijoms. Jie vis dar yra saugomi namuose, o viešai prieinamuose buvusio Architektūros muziejaus fonduose (šiuo metu iš dalies saugomi Lietuvos nacionalinio muziejaus ir

9 John V. Maciuka, *Architektai kalba apie sovietmetį: 1992 m. įrašai (interviu su Algimantu Nasvyčiu, Vytautu Edmundu Čekanausku, Vytautu Brėdikiu ir Gedimynu Baravyku)*, įvado ir komentarų autorė Marija Drėmaitė, Vilnius: Lapas, 2019.

10 Marija Drėmaitė, Jūratė Tutlytė, Vaidas Petrulis, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.

11 Indrė Gudelytė, „Justinas Šeibokas: keturi vieno architekto portretai“, in: *Archiforma*, 2008, Nr. 1, p. 38–45; Aušra Siaurusevičiūtė, „Vytautas Brėdikis: trylikasis riteris“, in: *Archiforma*, 2006, Nr. 3, p. 44–53; Vaidas Petrulis, „Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai: dvi asmenybės – viena architektūra“, in: *Archiforma*, 2007, Nr. 1, p. 50–58; Marija Drėmaitė, „Vytautas Edmundas Čekanauskas – romantiškos sielos modernistas“, in: *Archiforma*, 2006, Nr. 4, p. 38–45.

12 2012 m. Audrius Novickas ir Julija Reklaitė parengė interviu, kurie buvo panaudoti Šiuolaikinio meno centre surengtoje Novicko parodoje *Galimas modernizmas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], <<http://www.mic.cac.lt/lt/exhibitions/past/12/5708>> ir Reklaitės straipsnyje „Inkluzai gintare. Ką pasakoja modernistinė memorabilia“, in: *Modernizmas tarp nostalgijos ir kritiškumo*, sud. Marija Drėmaitė ir Julija Reklaitė, Vilnius: Archfondas, 2014, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], <<http://leidiniu.archfondas.lt/alf-02/julija-reklaite-inkluzai-gintare-ka-pasakoja-modernistine-memorabilia>>.

13 Interviu su architektais Algimantu ir Vytautu Nasvyčiais, Algimantu Mačiuliu, Vytautu Brėdikiu, 2013–2014 m., režisierė ir kalbintoja Aida Štelbienė, operatorius ir montuotojas Valius Adomaitis, Vilnius: KIP „Architektūros centras“, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], <<http://archmuziejus.lt/lt/ekspozicijos/turinys=22&page=2>>.

Vilniaus regioninio valstybės archyvo fonduose) dokumentų, susijusių su minėtų asmenų kūryba, buvo sukaupta labai nedaug. Neiškaltus ir Lietuvos SSR architektų sąjungos fondas, saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyve. Medžiagos apie objektų realizacijas galima rasti Vilniaus miesto savivaldybės ir Miestų statybos projektavimo instituto (su kuriuo yra susijusi minimų architektų reikšmingiausiaji veikla) fonduose Vilniaus regioniniame valstybės archyve.

Nors Lietuvos architektūros biografistikos kontekste minimų architektų personalijoms kiekio požiūriu tyrimų ir publikacijų yra skirta daugiausia, tačiau, kaip minėta, juose vyrauja pačių architektų sukonstruotas pasakojimas, padaręs įtaką ir mokslininkams tyrėjams, ir žiniasklaidai¹⁴. Kritiškai į „architektūros riterių“¹⁵ susikurtą pasakojimą žvelgia miesto antropologas Felixas Ackermannas, 2011–2015 m. dirbęs Vilniuje, Europos humanitariniame universitete ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Jis suabejojo pasakojime vyraujančiu „kultūrinės rezistencijos“ motyvu, kaip nesuderinamu su šių architektų įtaka, užimamomis pozicijomis, realizuotų kūrinių kiekiu, kitaip tariant, tuo, kas atitinka kultūrinio elito sąvoką¹⁶. Kritiškai į gausėjančią kultūrininkų „atsiminimų apie sovietmetį“ bangą žvelgia istorikai ir filosofai. Vytautas Rubavičius pastebėjo, kad:

tai socialinei grupei, kuri aktyviausiai savaip prisimena praeitį ir sugeba tais prisiminimais veikti visuomenės sąmonę, lemta įtvirtinti bendresnio istorinio supratimo „rėmus“. Prisiminimų ir istorinio naratyvo rašymui būdingas paradoksas – nors tapatumai (per)kuriami prisimenant, tvarkant praeitį, tačiau jų kūrimas nukreiptas ateitin ir siekia toje ateityje įsitvirtinti.¹⁷

Architektūra sovietų sukonstruotame pasaulyje priskirtina „kietajam menui“, t. y. kūrybinei veiklai, kurios realizacija neįmanoma be valsty-

¹⁴ Marija Drėmaitė, Vaidas Petrulis, Jūratė Tutlytė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*; Marija Drėmaitė, *Baltic Modernism. Architecture and Housing in Soviet Lithuania*, Berlin: Dom publishers, 2017.

¹⁵ „Architektūros riterio“ ordinas, Lietuvos architektų sąjungos apdovanojimas, teikiamas nuo 1998 m. Skiriamas Lietuvos architektų sąjungos nariams (ne jaunesniems nei 70 m.) už reikšmingus nuopelnus Lietuvos architektūrai.

¹⁶ Felix Ackermann, „Die Ritter der Architektur: Sowjetische Architektur und ihre kunsthistorische Deutung in der Litauischen Republik“, in: Andreas Fülberth (Hrsg.), *Denkmalschutz – Architekturforschung - Baukultur: Entwicklungen und Erscheinungsformen in den baltischen Ländern vom späten 19. Jahrhundert bis heute*, Böhlau-Verlag Wien, Köln und Weimar, 2020.

¹⁷ Vytautas Rubavičius, „Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia“, in: *Colloquia*, 2007, Nr. 18, p. 116–130.

binio sektoriaus infrastruktūros – užsakymų, centralizuotų planavimo institutų, finansavimo, statybų industrijos. Tokios veiklos opozicijai priskiriama „popierinė architektūra“, kuria įvardijama alternatyvos ar pagrindžio statusą įgijusi nerealizuota konceptualioji architektūrinė kūryba. 2014 m. išleistoje knygoje *Architecture and the Paradox of Dissidence* Ines Weizman apibūdina disidentiškumą architektūroje kaip labai specifinį tuometinėje Vakarų Europoje įsitvirtinusios aktyvisto sąvokos atitikmenį kitoje geležinės uždangos pusėje, kai kūrėjai savo profesiniame gyvenime dažniausiai laviravo link praktikos, prieštaraujančios, paneigiančios ar ignoruojančios tuometinei valdžiai priimtina profesionalios architektūros apibrėžimą. Šių įvairių ieškojimų rezultatai labai įvairūs – kritiniai utopiniai projektai (brėžiniai, piešiniai, tapyba, maketai), tekstai, savilaida, parodos, konkursiniai projektai¹⁸. Tokias praktikas kaip socmodernizmo architektūros ir urbanistinės aplinkos kritiką yra tyrinėjęs estų architektūros istorikas Andreasas Kurgas¹⁹. 2014 m. Vilniuje surengtame tarptautiniame seminare „Maištaujantis oportunizmas / Subversive Opportunism“ buvo keliamas klausimas, ar disidentiškumas socialistinėje architektūroje apskritai įmanomas – ar įmanomas pasipriešinimas, atmetimas, konfrontacija praktikoje, kuri yra tiesiogiai priklausoma nuo valstybinės infrastruktūros?

Naujoji modernistų karta ir „posūkis respublikos architektūroje“

7 deš. sovietinės Lietuvos architektūrą ženklina optimistinis atlydis. 1955 m. SSKP ir SSRS MT priimtas nutarimas „Dėl nesaikingumų statyboje ir architektūroje pašalinimo“ ir statybos posūkis industrializacijos link reiškė sąlyginę architektūros laisvėjimą, kurį buvo užgniaužęs stalininis socrealizmas, ir ryšius (nors ir itin stipriai kontroliuojamus) su Vakarų pasauliu. Vis dėlto esmingiau atsinaujinimo dvasia kultūriniame, kaip ir politiniame, gyvenime pasijuto tik 1956 m., XX Sovietų Sąjungos komunistų partijos suvažiavime viešai pasmerkus Stalino kultą ir pradėjus destalinizacijos procesą.

Tačiau jau 1955 m. Lietuvos SSR architektūriniame gyvenime įvyko įvykis, kurį galime laikyti lėmusiu jaunosios architektų kartos kultūrinės

¹⁸ Ines Weizman, „Introduction: architecture and the paradox of dissidence“, in: *Architecture and the Paradox of Dissidence*, Ed. Ines Weizman, London and New York: Routledge, 2014, p. 1–15.

¹⁹ Andres Kurg, „Talino architektūros mokykla – brėžiniai, parodos ir pastatai“, in: *Maištaujantis oportunizmas*, sud. Viktorija Šiaulytė ir Marija Drėmaitė, Vilnius: Architektūros leidinių fondas, 2014, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], <https://leidiniu.archfondas.lt/alf-04/>.

rezistencijos savivoką. Surengus SSRS architektų sąjungos suvažiavimą, kuriame buvo viešai patvirtintas naujas architektūros kursas, netrukus suvažiavimo respublikinis analogas įvyko ir Vilniuje, kur spalio 11–15 d. susirinkę LSSR architektų sąjungos nariai diskutavo apie naująją architektūros kryptį. Čia pirmą kartą viešai prabilo ir naujoji architektų karta, kuri kritikavo socrealistinę architektūrą ir Vilniaus senamiesčio pertvarką. Šeibokas prisimena:

Renginys vyko nusistovėjusia tvarka, kol į tribūną užlipo tuo metu Maskvoje sąjunginėje žemės ūkio laimėjimų parodoje Lietuvos paviljono vyriausioju dailininku dirbęs Algimantas Nasvytis. Aštri Algimanto kalba, ginanti Vilniaus senamiestį nuo barbariškų griovimų (Vokiečių gatvė), padarė sprogusios bombos įspūdį. Draugų oratorių palaikė iš tribūnos kalbėję tarpukario Lietuvos architektai kauniečiai, dauguma salėje pritarė plojimais.²⁰

Iš tiesų, šalia kritikos senamiesčio žalojimui, kalboje nuskambėjo šie žodžiai: „architektūroje vietines tradicijas ir nacionalinį charakterį geriausiai galėtų išreikšti vietiniai architektai, vietinės architektūrinės mokyklos atstovai“²¹. Taigi Lietuvos kontekste architektūros reforma buvo siejama dar ir su aiškiais nacionalinės architektūros siekiais. Kas buvo ši karta, kaip ji save suvokė ir kur glūdėjo jų kultūrinės rezistencijos esmė – kitaip tariant, kam jie oponavo?

„Lietuviškosios modernizmo mokyklos“ meistrų prisiminimuose apie pokario laikotarpį galima pastebėti keletą pasikartojančių motyvų, kurie formavo jų „kultūrinės rezistencijos“ savimonę. Tai – bendros socialinės, kultūrinės ir profesinės vertybės, pasipriešinimas sovietinės architektūros dėstymui aukštojoje mokykloje, visokeriopas siekis žinių apie Vakarų ir profesijos „lituanizavimas“, pradėjus dirbti valstybiniuose projektavimo institutuose. Kolektyvinis socialinis portretas leidžia juos matyti kaip grupę, turinčią panašius idealus, suformuotus dar Nepriklausomoje prieškario Lietuvoje per šeimos patirtis. Visi buvo gimę Lietuvos miestuose ir miesteliuose 1928–1932 m., daugiausia profesionalų, specialistų šeimose, kurių tėvai ir giminės aktyviai įsitraukė į nacionalinės valstybės kūrimą. Tą liudija toks

20 Justinas Šeibokas, „Kaip aš patekau į sostinę (1956–1959)“, in: Romualdas Vytautas Kaminskas, *Žmogus ir paminklai. Architektūros ir meno vertybių gelbėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 2009, p. 76.

21 Draugo Nasvyčio A. išstojimas, LTSR Architektų sąjungos II suvažiavimo dokumentai, in: LLMA, f. 87, ap. 1, b. 442, l. 27–31.

akivaizdus faktas kaip architektų vardai – juos galima vadinti Vytautų ir Algimantų karta. Vardas Vytautas tapo itin populiarius 1930 m., kai visuotinai ir išskilmingai Lietuvoje buvo minimos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500 metų mirties metinės. Antras pagal populiarumą lietuviškas berniukiškas vardas kilo iš Vinco Pietario pirmojo lietuviško istorinio romano *Algimantas* (1900).

Šeibokas gimė 1929 m. Kaune statybų brigadininko šeimoje ir jau vaikystėje susidomėjo architektūra. Nuo septyniolikos metų gyvenęs ir mokęsis Vilniuje, 1948 m. pasirinko studijas Vilniaus dailės institute (toliau – VDI). Brėdikis gimė 1930 m. ir iki devyniolikos metų gyveno Biržuose, kur jo mama fotografė turėjo nuosavą ateljė. Gimnazijos dailės mokytoja pastebėjo jo talentą piešti, ir jau 1949 m. jis pradėjo studijas VDI, kur sutiko kurso draugus, vėliau tapusius kolegomis Čekanauską, Mačiulį ir kitus. Čekanauskas gimė 1930 m. Šiauliuose, jo tėvas buvo susijęs su statybomis, dirbo Kelių valdyboje statybos dešimtininku. Gerardo Bagdonavičiaus paskaitos gimnazijoje paskatino Čekanauską studijuoti architektūrą, o po moksleivių ekskursijos į Vilnių jis pasirinko studijas būtent šiame mieste, o ne Kaune. Mačiulis gimė 1931 m. Kaune, vėliau gyveno Alytuje, kur tėvas dirbo buhalteriu žemės ūkio mašinų fabrike, o mama – Alytaus apskrities savivaldybėje. 1949 m. norėjęs stoti į Konservatoriją, jis pasuko į Dailės institutą, nes čia formaliau žiūrėta į charakteristiką. Porą kursų aukščiau (1946–1952) VDI jau studijavo broliai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, gimę 1928 m. Kaune karo gydytojo Kazimiero Nasvyčio ir Elenos Lukoševičiūtės šeimoje. Tėvai buvo įsigiję dvarą Mažeikių apskrityje, šeima mėgdavo atostogauti tuo metu lietuvių dar mažai lankomoje Nidoje. Pirmosios sovietinės okupacijos metais (1941) jų tėvas, Lietuvos kariuomenė pulkininkas, buvo ištremtas į Sibirą; nemažai giminaičių 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Nuo sovietinės okupacijos nukentėjo ir kitų būsimųjų architektų šeimos.

Galima nesunkiai pastebėti, kad visai šiai grupei buvo artimi nacionalinės valstybės idealai, okupacijos fakto suvokimas, bendros šeimos patirtys sovietinės okupacijos pradžioje – tremtys ir emigracijos. Visų pasirinkimas studijuoti Vilniuje buvo susijęs su emocijomis susižavėjus jo istorine architektūra, o mažas studentų kiekis kurse (iki keliolikos) leido geriau pažinti vienas kitą, atrasti bendraminčių, suformuoti panašias vertybes ir

siekus turinčių draugų ratą. Todėl vienas pirmųjų pasikartojančių motyvų yra studijų VDI metu susiformavusi opozicija oficialiai diegiamai stalininei socrealizmo doktrinai ir tylus pasipriešinimas iš Rusijos atsiųsto dėstytojo Vladislavo Mikučiano²² diktatui.

Nors VDI ir Kauno politechnikos instituto (toliau – KPI) architektūros mokyklos pokariu labai skyrėsi savo atmosfera ir studijų pobūdžiu (Kaune buvo likę nemažai tarpukario dėstytojų, vyravo laisvesnė dvasia), vilniečiai taip pat susiformavo pakankamai nostalgiską santykį su (įsivaizduojama) tarpukario moderniosios architektūros mokykla, nes greta atsiųstų privalomų dėstytojų iš Leningrado, jų dėstytojais Antanas Tauras, Eduardas Budreika ir Simonas Ramunis buvo paskutiniosios Vytauto Didžiojo universiteto (1940 m. rugsėjį pervadintas Kauno universitetu) Architektūros fakulteto laidos (1940–1944) atstovai, emigravusio architekto Jono Kovalskio²³ mokiniai. Čekanauskas patikslino:

Mes – praktiškai savamoksliai. Ramunis buvo Kaune mokėsis, turėjo tokio prancūziško šarmo. Iš tų sovietinių rusų tai mes turėjom Mikučianį. Jis buvo miesto vyr: architektas ir buvo mūsų dėstytojas. Praktiškai mes žiūrėjom, mokėmės iš Vilniaus [architektūros]. Daug literatūros neturėjom – gi buvo uždrausta užsienio literatūra. Turėjom tokius užsienio žurnalus. Aš buvau gavęs iš tėvo „Moderne Bauformen“ 1928 metų. Brėdikis irgi „Baumeister“, bet kitų metų turėjo. Bet negalėjom rodyt jų. Po to dar labai didelį įspūdį padarė 1937 metų prancūziški žurnalai „l'Illustracion“.²⁴

22 Vladislavas Mikučianis gimė 1913 m. Sankt Peterburge emigrantų iš Lietuvos šeimoje. 1937 m. baigė Leningrado komunalinės statybos inžinierių institutą. Įgijęs architekto urbanisto diplomą, dirbo Leningrado karinės apygardos projektavimo organizacijoje, vėliau Valstybiniame miestų projektavimo institute „Giprogor“. 1945 m. vasario 5 d. SSRS architektūros reikalų komiteto sprendimu „suteikti techninę architektūrinę pagalbą miestų atstatymui ir tolesniam jų vystymui“ paskirtas į Lietuvą. Vilniaus miesto vyriausiuoju architektu dirbo iki 1962 m. Mirė 2000 m. Vilniuje. Žr. Vladislavas Mikučianis, *Norėjau dirbti Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.

23 Jonas Kovalskis (Kova) (1906–1977), architektas, studijavęs Grenoblio architektūros mokykloje ir 1935 m. baigęs Dailės akademiją Paryžiuje (*École Regionale Supérieure des Beaux Arts*). Po studijų dirbo Kaune savivaldybės planavimo dalies vedėju, dėstė Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje, Taikomosios dailės institute (įsteigė Dekoratyvinės architektūros studiją) ir Vytauto Didžiojo universitete (Architektūros katedros vedėjas, 1940–1944). 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyveno JAV.

24 Interviu su architektu Vytautu Edmundu Čekanausku, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

Vilniaus senamiestį kaip „mokytoją“ mini ir Šeibokas: „Mes, dailės institute studijavę architektūrą, buvome karštai įsimylėję sostinės senamiestį“²⁵. Nasvyčiai prisimena meno istoriją puikiai dėsciusį Levą Karsaviną ir Simono Ramunio estetiką²⁶.

Visi kritiškai atsiliepia apie Vilniaus architektūrai tuomet vadovavusį Mikučianį, kuris primygtinai diegė rusiškojo klasicizmo ir stalininės architektūros formas, paniekinančiai Kauno prieškarinę modernią architektūrą vadindavo „durackaja kaunasskaja architektura“ (A. Mačiulis). Architektas Brėdikis prisimena kartą savo diplominio darbo vadovui Mikučianiu parodęs užsienio architektūros žurnale rastą modernistinio Vienos stadiono fotografiją, į kurią mokytojas sureagavęs žodžiais „bjauri vokiška dvasia“²⁷. Privalomas institute buvo ir komunistinis auklėjimas, pavyzdžiui, marksizmo-leninizmo katedros vedėja, primygtinai reikalavo Nasvyčius viešai pasmerkti savo tėvą, esantį tremtyje²⁸. Šie pasakojimai liudija, kaip formavosi bendramokslų grupės opozicija privalomai diegiamam oficialiam stiliui, kuris grupei buvo svetimas; tuo tarpu įkvėpimo semtasi alternatyviose, neretai draudžiamose, aplinkose.

Antras vyraujantis motyvas yra susijęs su pirmosiomis darbotėmėmis, kuriose buvo susidurta su nepriimtiniu atsiųstų iš Rusijos architektų vadovavimu. Čekanauskas su Brėdikiu buvo paskirti į Miestų statybos projektavimo institutą Vilniuje:

Mes ten ne taip lengvai patekom, ten vyr. architektas buvo Anikinas. Jie buvo draugai su Mikučianiu. Mus paskyrė į tipinio projektavimo skyrių, tai buvo tik „chruščiovkos“. Jokios kūrybos nebuvo. Tame skyriuje tuo metu dirbo toks architektas Kolosovas, tai klausia manęs – ką tu diplominiam darbui darei? Sakau, kurhauzą Palangoj. Tai, sako jis, daugiau tu tokių nedarysi.²⁹

25 Justinas Šeibokas, „Kaip aš patekau į sostinę (1956–1959)“, p. 75.

26 Vėlesnių kursų studentams profesoriaus paskaitų klausyti jau nebeteko, nes 1949 m. Karsavinas buvo iš instituto pašalintas ir netrukus išvežtas į Sibirą. 1953 m. iš instituto buvo atleistas ir Ramunis.

27 Rusiškai: „паршивый немецкий дух“, in: „Interviu su Vytautu Brėdikiu“, Vilnius, 2008 04 22, užrašė Marius Abalikšta, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

28 Algimantas Mačiulis, *Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai*, p. 51.

29 Interviu su Vytautu Edmundu Čekanausku, Vilnius, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

Brėdikis, to paties instituto vadovybei prisistatęs kaip architektas dailininkas, išgirdo ironišką repliką „dailininkai mums nereikalingi“³⁰.

Jau nuo 6 deš. antros pusės į LSSR partijos ir valstybines institucijas, išstumdamas rusakalbius ir LKP veteranus, įsiliejo nauja lietuvių partinės nomenklatūros karta. Dažniausiai tai buvo jauni, pragmatiški, baigę aukštuosius mokslus ir savo valia įstoję į partiją žmonės. Naujoji komunistų technokratų karta (inžinieriai, ekonomistai, žemės ūkio specialistai, techniniai darbuotojai) Chruščiovo valdymo metais vis labiau išsigalėjo partiniame aparate ir visoje LSSR administracijoje³¹. Nacionalinių kadro politiką pasijuto ir architektūroje. 1959 m. vis daugiau jaunosios kartos specialistų, baigusį KPI arba VDI, paskiriama į miestų ir rajonų vyriausiųjų architektų postus, o projektavimo institutams pradeda vadovauti nauji direktoriai, išstumdami pokariu atsiųstus „prižiūrėtojus“ iš Rusijos. 1958 m. Lietuvos SSR Ministrų Tarybos Statybos reikalų komiteto pirmininko pavaduotoju paskiriamas Kauno absolventas Anatolijus Rasteika. 1957–1959 m. KPI ir VDI absolventai Alfredas Paulauskas, Jurgis Vanagas, Stasys Prikoekis, Algimantas Zaviša, Alfredas Gytis Tiškus, Zigmas Daunoravičius paskiriami miestų ir rajonų vyriausiasiais architektais, projektavimo institutų vyriausiasiais architektais. 1958 m. Lietuvos architektų sąjungos pirmininką, sovietinį statytinį Joną Kumpį pareigose pakeičia Albertas Cibas (iki 1966), 1939 m. baigęs Vytauto Didžiojo universitetą, palaikęs moderniosios architektūros kryptį. Šie paskyrimai, kadro kaita suteikė nemažai optimizmo jauniems architektams. Simboliniu kaitos įvykiu reikėtų laikyti 1962 m., kai Vladislavą Mikučianį Vilniaus miesto vyriausiojo architekto pareigose pakeitė jaunosios kartos atstovas Gediminas Valiuškis (1927–1999), pareigas ėjęs iki pat 1988-ųjų. Galima sakyti, jog šis nacionalinių kadro – jaunų specialistų – „gaivalas“ sustiprino visos grupės pozicijas, o architektų prisiminimuose jis atsispindi kaip „rusų išstūmimas“ ir architektūros laisvėjimo pradžia. Jaunųjų architektų grupė pokyčius Lietuvos SSR architektūros valdžioje matė ne tik iš asmeninės perspektyvos (kuri neabejotinai buvo svarbi siekiant asmeninės karjeros), bet ir viso lauko „lituanizavimo“

30 Aušra Siaurusevičiūtė, „Vytautas Brėdikis: tryliktasis riteris“, in: *Archiforma*, 2006, Nr. 3, p. 44–53.

31 Saulius Grybkauskas, „The Making of the Titular Nation Engineers in Soviet Lithuania and Latvia (From the end of the 1940s to the mid-1950s)“, in: *Lithuanian Historical studies*, 2018, Nr. 22, p. 137–160.

kontekste, kuris buvo siejamas su geresnės architektūros lūkesčiu. Galima suprasti, kad bendra virsmo patirtis ir aktyvus dalyvavimas jame formavo kolektyvinį kultūrinės rezistencijos jausmą.

Tačiau šiame kontekste turime duomenų ir apie alternatyvias praktikas. Justinas Šeibokas, 1954 m. baigęs Dailės institutą, taip pat buvo paskirtas į Vilniaus „Miestprojektą“, tačiau su kurso draugu Vytautu Gabriūnu perėjo dirbti į Mokslines restauracines gamybinės dirbtuves: „Tai buvo tylus mūsų protestas prieš tuomet architektūroje propaguojamą socialistinio realizmo stilių“³². Jis taip pat mini, kad būtent Mokslinėse restauracinėse dirbtuvėse dirbo būrelis „tyliųjų rezistentų“ (Bronius Krūminis, Sigitas Lasavickas, Žibartas Simonavičius, Algimantas Umbrasas ir kiti). Panašiai liudija ir Romanas Jaloveckas, baigęs KPI ir 6–7 deš. Kaune ir Vilniuje dirbęs Mokslinėse restauracinėse dirbtuvėse, kuriose „paminklų restauravimas buvo puoselėjamas kaip koks patriotinis judėjimas“³³. Taigi galima kalbėti ir apie alternatyvią kultūrinės rezistencijos erdvę, kuri buvo susijusi su Vilniaus senamiesčio paveldo išsaugojimu.

Modernizmas kaip opozicija sovietškumui?

Nors ryškiausi „kultūrinės rezistencijos“ motyvai išvelgiami pokaario akademineje aplinkoje ir profesinės karjeros pradžioje, tačiau ne mažiau ryškus yra architektų pasakojimas apie „lango į Vakarus pramušimą“ kaip opoziciją sovietškumui. Kalbant apie Sovietų Sąjungos remodernizaciją, reikia turėti omenyje, kad 1954 m. paskelbtas „architektūros atšilimas“ iš esmės buvo ne architektūrinė, bet statybinė reforma, turėjusi visų pirma išspręsti milžinišką butų stygiaus problemą. Stiliaus prasme apie modernizmą nekalbėta. Buvo keliamas reikalavimas kurti šiuolaikinių (*sovremennyj*) stiliumi, kurio interpretacijai buvo palikta gana daug erdvės³⁴. Lietuvos SSR architektai mini, kad jiems tai buvo tarsi ženklas, jog galima atsigręžti

32 Indrė Gudelytė, „Justinas Šeibokas: keturi vieno architekto portretai“, p. 38; Justinas Šeibokas, „Kaip aš patekau į sostinę (1956–1959)“, p. 76.

33 „Šaknimi jauges į Vilnių. Romanas Jaloveckas atsako į Marijos Drėmaitės klausimus“, in: *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Lietuvos dailės istorikų draugija, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 44.

34 Catherine Cooke, „Modernity and Realism. Architectural Relations in the Cold War“, in: *Russian Art and the West: A Century of Dialogue in Painting, Architecture, and the Decorative Arts*, Eds. Rosalind P. Blakesley, Susan E. Reid, DeKalb, 2006, p. 172–94; Susan E. Reid, „The Soviet ‚contemporary style‘: a socialist modernism“, in: *Different Modernisms, Different Avant-gardes: Problems in Central and Eastern European Art after World War II*, Tallinn, 2009, p. 89–112.

į tarpukario modernizmą, kuris tapo jaunosios kartos architektų įkvėpimo šaltiniu: „Man regis, visai Lietuvai darė didelę įtaką tas Kauno užstatymas, ta modernioji architektūra“³⁵, – prisimena Čekanauskas.

Šis etapas taip pat yra susijęs su svarbiu architektūriniu įvykiu, padariusiu įtaką kultūrinės rezistencijos savimonės formavimuisi. 1956 m. Vilniaus miesto vykdomasis komitetas užsakė Nasvyčiams suprojektuoti modernią kavinę pagrindiniame miesto prospekte. Architektai nepatikslina, kodėl užsakymas buvo pavestas būtent jiems, greičiausiai tai buvo susiję su keliais jų jau įgyvendintais interjero darbais, vadovaujant Simonui Ramuniui. Jie taip pat nutyli (o gal ir nežinojo), kad šiuolaikiška / moderni estetika buvo reikalinga ir pageidaujama orientuojantis į ideologinį „darbą su išeivija“, kadangi būsimoji kavinė priklausė viešbučiui, skirtam priimti užsienio turistus (*Inturist*), gausias lietuvių išeivių grupes (už sienos buvo ir moderniai įrengtas KGB pasiklausymo kambarėlis)³⁶. Greičiausiai dėl to jauniems architektams buvo suteikta stebėtina daug kūrybinės laisvės: „galėjom daryt, ką norim ir kaip norim“, – prisimena V. Nasvytis.

Kavinės interjeras išties labai skyrėsi nuo stalininiu laikotarpiu paplitusių restoranų su sunkiomis užuolaidomis ir masyviais baldais. Ją sudarančios keturios erdvės – vestibulis, baras, didžioji ir mažoji salės – buvo dekoruotos įvairiomis natūraliomis medžiagomis, monumentalaus meno kūriniais lietuviško pajūrio, Neringos temomis (architektai mini, kad pavadinimą pasiūlė jie, prisimindami savo prieškarinio atostogos Nidoje). Pastebėtinos ir sąsajos su prieškarinio Kauno architektūra: kiemo pusėje pristatyta užapvalintos formos salė ryškiai priminė kompozicinę legendinės Konrado kavinės sprendimą. Tuo tarpu interjero dekoro stilius buvo artimas prieškarinei žymaus Suomijos modernisto Alvaro Aalto stilistikai (įdomu, kad tuomet šio architekto kūrybą Nasvyčiai galėjo pažinti tik iš žurnalų). Šį sprendimą galima laikyti tuometinių architektūrinių aspiracijų atrodyti moderniai, bet ir tautiškai savitai pavyzdžiu.

„Neringos“ kavinės atidarymas 1959 m. sustiprino tyliojo modernizmo savimonę visų pirma dėl to, kad buvo susijęs su skandalu. Maskvos laikraščio *Izvestija* žurnalistas, nepakviestas į atidarymą, parašė piktą kri-

35 Interviu su Vytautu Edmundu Čekanausku, Vilnius, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

36 Arūnas Streikus, „Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr. 20, p. 42–63.

tiką apie lėšų švaistymą. Nasvyčiams teko pasiteisinti „posūkiu respublikos architektūroje“³⁷. Architektams „Neringa“ tapo architektūrinio lūžio, nacionalinio modernizmo simboliu, įvykiu kultūrinėje visuomenėje, tačiau ar tai tikrai buvo maištas? Maskvos kritika visgi buvo nukreipta ne į architektūrą (stilių), kuris visose recenzijose buvo liaupsinamas, o į materialines išlaidas. Čekanauskas minėjo, kad „Neringa“ „pramušė“, tačiau taip pat jis patvirtino, kad modernizmas nebebuvo suprantamas kaip maištas, nes:

valdžia norėjo kuo modernesnių pastatų <...> iškviesdavo ir sakydavo – daryk kuo moderniškiau, daugiau stiklo. <...> Kai statėm parodų rūmus atvažiavo iš Maskvos TSRS statybos ministras. Gerai padarei, – pagyrė mane, tai daugiau jokių pretenzijų nebuvo.³⁸

Kita vertus, Vakarų modernizmas Lietuvos architektams vis dar buvo nepasiekiamas, todėl atsiminimuose labai svarbią poziciją užima troškimas būti Vakarų modernizmo dalimi. Akcentuojami įvairūs būdai (tarp jų ir komiški, įvairūs gudravimai), ieškant ryšių su Vakarais per literatūrą, kultūrinius leidinius, meną. Neįtikėtinas dalykas, bylojantis apie stalininio laikotarpio informacijos kontrolę, yra tai, kad broliai Nasvyčiai pirmą kartą apie žymųjį Le Corbusier išgirdo tik 1952 m. Maskvoje, jau projektuodami Lietuvos paviljono interjerus³⁹. Naudodamiesi giminaičio leidimu, Maskvos Lenino bibliotekos specialių leidinių skyriuje jie galėjo susipažinti su naujausiais vakarietiškais architektūros žurnalais ir knygomis, jas perfotografuodavo ir siųsdavo į Vilnių kolegoms. 1956 m. Čekanauskas su Brėdikiu komandiruotės metu iš Maskvos taip pat perdavinėjo architektūrinę informaciją į Lietuvą. „Tas irgi turėjo įtakos mūsų mąstymui“, – prisimena Šeibokas⁴⁰ [1 il.].

Pirmasis susidūrimas su Vakarais yra gana gerai dokumentuotas⁴¹. Tai buvo svarbus įvykis, nes iki tol vakarietiškas modernizmas buvo pažįs-

37 Gediminas Valiuškis, „Didelės erudicijos specialistai“, in: *Pergalė*, 1971, Nr. 9, p. 74.

38 Interviu su Vytautu Edmundu Čekanausku, Vilnius, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

39 Algimantas Mačiulis, *Permainingi metai. Architekto užrašai*, p. 66.

40 Interviu su architektu Justinu Šeiboku, Vilnius, 2010 05 18, užrašė Gabrielė Nemeikaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

41 Jurga Daubaraitė, Jonas Žukauskas, „Matkat Suomeen 1959 ja 2017 / 1959 and 2017 journeys to Finland“, in: *ARKKITEHTI*, 2018, Nr. 4, p. 81–87; Marija Drėmaitė, „Šiaurės modernizmo įtaka lietuviškajai architektūros mokyklai 1956–1969 m.“, in: *Menotyra*, 2011, t. 18, Nr. 4, p. 308–328.

1.

Meistrai apie meistrus: Vytautas Edmundas Čekanauskas ir Algimantas Nasvytis Dailės parodų rūmuose (dab. Šiuolaikinio meno centras) 1973 m. surengė architekto Vytauto Landsbergio-Žemkalnio 80-mečio jubiliejinę parodą. Tai buvo pirmoji oficiali tarpukario architektūrai skirta paroda, nuotrauka iš asmeninio V. E. Čekanausko archyvo

Masters on Masters: in 1973, Vytautas Edmundas Čekanauskas and Algimantas Nasvytis organised a show in Vilnius Art Palace (cur. Vilnius Contemporary Art Centre) dedicated to the 80th anniversary of the architect Vytautas Landsbergis-Žemkalnis. This was the first show dedicated to the inter-war Lithuanian architecture, photo from V. E. Čekanauskas' personal archive.

tamas tik iš užsienio žurnalų. Išaugus turistinių kelionių galimybėms bei mainų programoms su užsienio šalimis, SSRS architektų sąjunga pradėjo rengti komandiruotes į kapitalistines valstybes, į kurias įtraukdavo po keletą narių iš Baltijos respublikų. Palankus SSRS požiūris į Suomiją ir Švediją, jų pažanga gyvenamojoje statyboje ir geografinė padėtis, taip pat ir speciali Suomijos–SSRS sutartis⁴² lėmė, kad Suomija tapo dažniausia Lietuvos architektų užsienio komandiruočių vieta. Pirmoje tokioje komandiruotėje į Suomiją 1959 m. birželį drauge su latvių, estų ir Leningrado architektais dalyvavo ir keli lietuviai: Vytautas Edmundas Čekanauskas, Vytautas Balčiūnas, Algimantas Sprindys, Vladislovas Mikučianis, Jonas Minkevičius. 1960 m. jau apie 30 Lietuvos architektų (tarp jų Mačiulis ir Nasvyčiai) ap-

⁴² Dvišalė Suomijos ir SSRS 1948 m. sutartis, kurioje yra ir įsipareigojimas dėl pabėgėlių sugrąžinimo į SSRS, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], <http://heninen.net/sopimus/1948_e.htm>.

silankė Suomijoje⁴³. 1961 m. architektų kelionė, kurioje dalyvavo Šeibokas, vėl vyko panašiu maršrutu. Ilgainiui suomių kelionių agentūros jau visiškai specializavosi eksponuodamos moderniąją šalies architektūrą organizuotiems tarybiniais specialistams.

Architektų įspūdžiai buvo itin emocingi. Ne vienas minėjo Suomiją kaip moderniosios architektūros simbolį, padariusį įtaką tolesnei kūrybai. Nasvyčiai teigė „artimą suomių šiaurietišką mąstymą, suvokiamą per Ervio, Aalto bei kitų darbus“⁴⁴, Šeibokas sakė, kad „betarpiškas susidūrimas su naująja Suomijos architektūra buvo esminis kūrybinis lūžis, mes visiškai kitaip pradėjom projektuot“⁴⁵, Čekanauskas apie kelionę pasakojo kaip apie neišdildomą įspūdį palikusį įvykį, kurio metu apsilankymas Aalto biure, artimesnė pažintis su suomių architektūra, Tapiolos priemiesčiu bei susitikimas su jo architektu Aarne Erviu buvo nenusakomi⁴⁶. Brėdikis prisiminė:

Turėjau savo metafizinę versiją, tačiau tikrovė pasirodė kitokia. Neįprastos architektūros pastatai ir sutvarkyta aplinka. Paprasti ir natūraliai bendraujantys žmonės. Gera humaniška architektūra. Meistriškumas suderinant pastatą su gamta.⁴⁷

Architektams darė įspūdį suomiško modernizmo pastatų ir gamtos darna, mišri gyvenamųjų namų tipologija, modernių ir natūralių medžiagų derinimas konstrukcijose ir apdailoje, įdomūs visuomeniniai centrai, aukšta statybos kokybė ir aplinkos sutvarkymas. Suomijos architektūros bruožai, kuriuos lietuvių architektai suvokė visų pirma pagal *genius loci* principus, padarė didelę įtaką lietuviškojo modernizmo susiformavimui 7 dešimtmetyje. Architektai pripažino, kad po kelionių keitėsi jų projektuojamų objektų medžiagos, planavimas ir komponavimas gamtiniame kontekste [2 il.].

Įdomu, kad pabrėždami skirtingus savo siekius nuo SSRS architektų sąjungos tikslų, architektai akcentavo, jog tose kelionėse juos domino ne masinės statybos gyvenamieji rajonai (oficialus tų kelionių tikslas), o kur

⁴³ Algimantas Mačiulis, *Vytautas Edmundas Čekanauskas*, p. 39.

⁴⁴ Algimantas Mačiulis, *Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai*, p. 102.

⁴⁵ Interviu su architektu Justinu Šeiboku, Vilnius, 2010 05 18, užrašė Gabrielė Nemeikaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

⁴⁶ Interviu su Vytautu Edmundu Čekanausku, Vilnius, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

⁴⁷ Interviu su Vytautu Brėdikiu, Vilnius, 2011 08 02, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

2.

Algimantas Nasvytis ir Vytautas Brėdikis Paryžiuje, 1968, nuotrauka iš asmeninio V. Brėdikio archyvo

Algimantas Nasvytis and Vytautas Brėdikis in Paris, 1968, photo from V. Brėdikis' personal archive

kas platesnis architektūros spektras. Todėl tekdavo ir pagudrauti, kaip pasakojo Čekanauskas apie savo kelionę į Prancūziją:

mus per architektų sąjungą turėjo vežti į naujus kvartalus, prancūzai tuos gelžbetoninius panelius ir sugalvojo. Jiems po karo būtinai buvo reikalinga atstatyti nušluotus po karo miestus, [Le] Havras visas iš tokių „jaščikų“ [dėžučių – rus. žargonas] ir pastatytas. Sako, važiuojam tų kvartalų žiūrėt. Ten buvo tokia rusė gidė iš Inturisto. Aš jai dovanojau vieną savo eskizą ir dar kavos užfundijau, nes Monte Karle išlošiau lošimo automate vieną franką. Tai paprašiau gidės, kad išleistų mane visai dienai. Mūsų viešbutis buvo netoli Luvro. Na, ji manim pasitikėjo ir išleido. Taigi aš ir nemačiau tų panelinių namų, o vaikščiojau po Rodeno muziejų, visur. Man šitie paneliniai namai nedarė įspūdžio, bet ką gi padarysi, reikėjo tokius statyti Lazdynuose.⁴⁸

⁴⁸ Interviu su Vytautu Edmundu Čekanausku, Vilnius, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

Ilgainiui laisvėjo ir profesinės spaudos gavimas – žurnale *Apxumekmya CCCP* spausdinta vis daugiau medžiagos iš Vakarų, buvo galima (nors ir nelengvai) įsigyti čekiškų ar lenkiškų žurnalų. 7 deš. pabaigoje sovietai pradėjo leisti prancūzų moderniosios architektūros žurnalo *L'Architecture d'aujourd'hui* versiją rusiškai. Taip dairantis į Vakarus susiformavo tikrai gera modernistinės architektūros mokykla, tačiau ji visiškai neprieštaravo oficialiai sovietinės architektūros kryptčiai. Galima daryti prielaidą, kad orientaciją į Vakarų modernizmą kaip kultūrinę opoziciją sovietiškamui Vilniaus architektų grupė suvokė dėl to, kad jų profesinės karjeros pradžioje, 6 deš. pabaigoje, vis dar galiojo stalininiu laikotarpiu suformuotas nepakantumas „keliaklupsčiavimui prieš Vakarus“ arba formalizmo (t. y. modernizmo) apraiškoms. Tačiau labai greitai lietuviškas socmodernizmas jau tapo oficialus ir propaguojamas Jono Minkevičiaus knygoje *Miestai vakar; šiandien, rytoj* (1963), *Lietuvos TSR interjerai* (1964) ir *Naujoji Tarybų Lietuvos architektūra* (1964).

Ekspertinė kultūra ir architekto vaidmens visuomenėje pokyčiai Šeibokas yra sakęs:

tarybiniais laikais politinė situacija mano kūrybai jokios įtakos nedarė. Visi mano aplinkos žmonės – V. Brėdikis, broliai Nasvyčiai, Čekanauskas ir kiti – buvome tarsi tylioji rezistencija, nes visada propagavome vakarietiškas idėjas. Žinia, tokio didelio ideologinio spaudimo, koks vyravo kino ar literatūros mene, ir nejutome. Architektūra – abstraktus menas. Ypač situacija sušvelnėjo po to, kai Chruščiovas išskritikavo nesaikingumą architektūroje. Tiesa, laikytis sovietinių architektūrinių normatyvų buvo privaloma.⁴⁹

Galima pastebėti, kad išaugusį valdžios pasitikėjimą architektais, kaip profesionaliais specialistais, patvirtina faktas, jog jie turėjo pakankamai kūrybinės laisvės, lyginant su kitų kūrybinių profesijų atstovais. Architektams kaip ekspertams-specialistams (ne tiek meniniams, kiek techniniams) buvo patikima vis daugiau sprendimų, ypač susijusių su miestų planavimu. Nė vienas pašnekovas neminėjo, kad valdžios atstovai būtų kišęsi

49 Justinas Šeibokas, „Kaip aš patekau į sostinę (1956–1959)“, p. 39.

3.

Vytautas Edmundas Čekanauskas (stovi centre)
 Tarptautinės architektų sąjungos suvažiavime
 Madride, 1975, nuotrauka iš asmeninio
 V. E. Čekanausko archyvo

Vytautas Edmundas Čekanauskas (in the
 middle) at the Congress of the International
 Union of Architects in Madrid, 1975, photo from
 V. E. Čekanauskas' personal archive

į kūrybinius-meninius sprendimus. Dar daugiau, Nasvyčiai ne kartą yra tvirtinę, kad architektas – ne tik projektuotojas, ne tik specialistas, bet ir vienas šiuolaikinės visuomenės lyderių⁵⁰ [3 il.].

Jų kartai pasitaikė neeilinės galimybės projektuoti ir statyti išskirtinius pastatus: operos ir dramos teatrus, vyriausybės ir parlamento rūmus, muziejus, ministerijas. Dažnai ši architektų karta pristato save kaip itin vieningą grupę, tačiau architektams ne mažiau svarbus buvo asmeninis braižas, asmeninės ambicijos, svarbių užsakymų gavimas. Tiesa, jei pastato paskirtis buvo susijusi su komunistų partija, tai interviu ir atsiminimuose ši paskirtis dažniau ignoruojama arba ironizuojama, akcentuojamas architektūrinis išradingumas, novatoriškumas. Dar daugiau ironijos nuskamba pasakojant apie projektų derinimus Maskvoje. Apskritai, prisiminimuose Sovietų Sąjunga minima kaip kita šalis: „Tie tai buvo iš TEN“, „Iš Tary-

⁵⁰ Aldona Žemaitytė, „Broliai, arba amžinoji versmė“, in: *Literatūra ir menas*, 1988 04 09, p. 6.

bų Sąjungos“, „iš Maskvos“. „Tie“ dažniausiai nieko nesuprato, todėl „tais“ buvo manipuliuojama. Maskvoje įrodinėjant, kodėl pastatas turi būti toks ir ne kitoks, dažnai apsimetėliškaai buvo pasitelkiami to meto raktažodžiai (komunistinis rytojus, ekonomiškumas) ar profesinis žargonas (taip reikia pagal miesto planavimo principus). Pavyzdžiui, gerai žinomas Čekanausko pasakojimas apie LKP CK rūmų Vilniuje (dab. Vyriausybės rūmai Gedimino pr. 11) projekto derinimą Maskvoje:

sako man ten tas sekretorius su tokia nuostaba ir pasibjaurėjimu: „Čia kas? CK pastatas? Toks mažas?“ ir rodo man didelius bokštus, latvių, estų, tadžikų. Aš sakau, bet čia juk senamiestyje. O jis man – o kas jau čia toks senamiestis, „jerunda“. Na, tada atėjo man tokia mintis, sakau: „Žinote, draugas sekretoriau, manau, kad CK pastatas turi būti toks kuklus, koks buvo Leninas“. Ir žinot, nieko nesakė. Nepalaimino, bet ir neuždraudė. Išvažiavau namo. O po to jau buvo nurodymas projektuoti.⁵¹

A. Nasvyčio pasakojime taip pat ryškėja galimos prisitaikymo strategijos siekiant savų tikslų:

Mes daugiausia žiūrėjom kaip tik į Vakarus, nes apskritai toks nusiteikimas Lietuvos architektūroj buvo. Labai ryškiai buvo orientuotasi į Vakarus, o ne į Rytus. Ir visą laiką buvo toks tikslas, kad visi tie norminiai reikalavimai, kurie būdavo mums primetami iš Maskvos, kad mes juos kaip nors švelnintume, prisitaikydami prie vietinių sąlygų, arba, kur tik įmanoma, stengėmės jas ignoruoti, apeiti, švelninti, jeigu mums atrodo reikalinga <...> Čia man atrodo toks gana įdomus dalykas, kad aš net pavadinčiau, jog tai tokia tam tikra architektūrinė rezistencija buvo Lietuvoj.⁵²

Architektai konkuruodavo žiniomis ir galimybėmis susipažinti su Vakarų architektūra tiesiogiai, nes kiekvienas siekė pirmas įgyvendinti kokią detalę ar sumanymą kaip geros architektūros kriterijų. Todėl galima sakyti, kad minimi architektai, lyginant su kitais projektuotojais, buvo pakankamai privilegijuoti, ne kartą vyko į užsienio komandiruotes. Nors ne-

51 Interviu su Vytautu Edmundu Čekanausku, Vilnius, 2006 12 11, užrašė Marija Drėmaitė, in: Asmeninis M. Drėmaitės archyvas.

52 John V. Maciūka, *Architektai kalba apie sovietmetį: 1992 m. įrašai (interviu su Algimantu Nasvyčiu, Vytautu Edmundu Čekanausku, Vytautu Brėdikiu ir Gediminu Baravyku)*, įvado ir komentarų autorė Marija Drėmaitė, Vilnius: Lapas, 2019.

retai buvo tiesiogiai kopijuojama nuo Vakarų architektūros, „kopijavimas“ atsiminimuose niekada neminimas, jis vertinamas neigiamai.

Taip pat iš atsiminimų akivaizdu, jog architekto gebėjimas laviruoti gaunant medžiagų, tvirtinant modernesnius monumentalaus meno projektus, maskuojant standartines sovietines konstrukcijas tapo jo kūrybiškumo įrodymu ir sovietinio absurdo įveikimu. Kita vertus, dažnai nutylima, kad svarbiems valstybiniam užsakymams įgyvendinti architektai buvo papildomai komandiruojami į užsienio šalis, iš ten buvo užsakomos kokybiškos medžiagos. Ilgainiui formavosi „institucinis nacionalizmas“, palankūs ryšiai su vietinės valdžios atstovais, padedantys įgyvendinti originalius sprendimus trūkumo ekonomikoje. Vietinės valdžios atstovai daugiausia apibūdinami kaip „savi“, palankūs, nieko nesuprantantys architektūroje (kartais dėl to pašiepiami), bet palaikantys architektų sprendimus, nes architektas laikytas autoritetu.

Gana anksti minėti architektai sulaukė oficialių įvertinimų ir pripažinimo – valstybinių apdovanojimų, SSRS arba LSSR liaudies architektų vardų (aukščiausias profesinis pripažinimas), delegavimo į Tarptautinę architektų sąjungą. Čekanauskas ir Brėdikis už Lazdynų projektą 1974 m. buvo apdovanoti Lenino ordinu – tai labai pakėlė visos respublikos projektuotojų prestižą. Beveik visi gavo žemesnių rangų SSRS valstybines premijas, SSRS Ministrų tarybos premijas, buvo minimi propagandinėje literatūroje iliustruojant Tarybų Lietuvos pasiekimus⁵³ [4 il.]. 1984–1985 m. jų suprojektuoti kūriniai buvo įrašyti į LSSR paminklų sąrašą kaip naujausio laikotarpio architektūros pasiekimai⁵⁴. Patys architektai šią savo sėkmę ir pripažinimą vertino ir ironiškai, ir kaip savotišką pergalę prieš Lietuvos architektūros sovietizaciją.

Architektai padarė ir pedagogines karjeras, visi ilgainiui tapo profesoriais. Tik baigęs studijas 1953 m. V. Nasvytis buvo pakviestas dėstyti VDI (nuo 1971 m. profesorius). 1975 m. dėstyti VDI pradėjo Čekanauskas. 1984 m. Šeibokas pakviestas dėstyti VISI Architektūros fakultete, tapo profesoriumi. 1965 m. Brėdikis buvo pakviestas dėstyti VDI Architektūros katedroje, o 1988 m. buvo išrinktas Lietuvos SSR dailės instituto rektoriumi. 1978 m. dėstyti VISI Urbanistikos katedroje pradėjo A. Nasvytis. 1990 m.

53 Pz., Petras Griškevičius, *Partija ir kultūra*, Vilnius: Mintis, 1985.

54 *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.

4.
Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai ir
Vytautas Edmundas Čekanauskas pristatomi kaip
tarybinės architektūros pasiekimų autoriai kaip
Petro Griškevičiaus propagandinėje knygoje *Partija ir
kultūra*, Vilnius, 1985

Petras Griškevičius' propaganda book *Party and
Culture* (Vilnius, 1985) portrays the architects
Algimantas & Vytautas Nasvytis and Vytautas
Edmundas Čekanauskas as the authors who represent
the achievements of soviet architecture

5.

Lietuviškojo modernizmo meistrai Audrius Novicko parodos *Galimas modernizmas*, skirtos jų kūrybai, atidaryme Šiuolaikinio meno centre, iš kairės: Justinas Šeibokas, Teresė Čekanauskienė (V. E. Čekanausko našlė), Vytautas Nasvytis, Vytautas Brėdikis, Algimantas Nasvytis, Algimantas Mačiulis, 2012 04 06, Karolio Kučiausko nuotrauka

Audrius Novickas's show *Possible Modernism* in Vilnius Contemporary Art Centre was dedicated to the maestros of Lithuanian modernism. The grands themselves pose during the opening of the show, left to right: Justinas Šeibokas, Teresė Čekanauskienė (the widow of V. E. Čekanauskas), Vytautas Nasvytis, Vytautas Brėdikis, Algimantas Nasvytis, Algimantas Mačiulis. April 6, 2012, photo by Karolis Kučiauskas

jis paskirtas pirmosios Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės urbanistikos ir statybos ministru.

Ar tų laikų ir buvusių pozicijų ilgimasi šiandien? Netiesiogiai interviu nuskamba architektų ilgesys, kai žlugus modernizmui (ir valstybinio socializmo sistemai) buvo prarastas pagarbus architektas, kaip visuomenės veikėjo ir kultūrinio elito atstovo, vaidmuo. Jie tuo metu buvo jauni, gerbiami, įtakingi, turėjo daug privilegijų. Jų tiesioginė socialinė kritika ėmė silpnėti tada, kai jie pradėjo įgauti vis daugiau galios Architektų sąjungoje ir projektavimo institutuose 8 deš. pabaigoje. Panašiai atsitiko Estijoje, Andreso Kurgo teigimu, stiprių pozicijų praradimas 1990 m., kai architektas tapo tik nekilnojamojo turto vystymo programos dalimi, paskatino buvusių galių ilgesį: „Manau, kad jų nostalgija nukreipta į socialinę padėtį, kurią jie prarado“⁴⁵⁵ [5 il.].

Išvados

Ardomąją veiklą arba maištą architektūroje bene sunkiausia apibrėžti, kadangi jie slypi detalėse ir neformaliose vertybėse, būdingose nedidelėms žmonių grupėms. Tokią opoziciją dominuojančiai architektūros ideologijai ir stiliui galima įžvelgti stalininio laikotarpio pabaigoje, kai jauni architektai pradėjo formuoti naujas modernistines nacionalines vertybes Lietuvos architektūroje. Ši jau mitu tapusį „lietuviškosios architektūros mokyklos“ pasakojimą palaiko ir patys jo dalyviai – pokarinės kartos architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, Vytautas Edmundas Čekanauskas, Vytautas Brėdikis, Justinas Šeibokas ir kiti. Jie gavo architektūrinį išsilavinimą, paremtą klasikinėmis tradicijomis, tačiau nepalaikė stalininio laikotarpio oficialaus socrealizmo stiliaus – laikė jį svetimu, primestu sovietų. Todėl 1955 m. Chruščiovo reforma statyboje ir architektūroje jiems reiškė ne tik architektūros industrializaciją, bet ir sankcionuotą sugrįžimą prie tarptautinės modernizmo architektūros. Greitai Lietuvos architektų projektuoti pastatai buvo pastebėti ir pripažinti visoje Sovietų Sąjungoje, o Lietuvos architektai ir urbanistai ilgam įgijo sąjunginį pripažinimą. Tačiau ar tai tikrai buvo maištas? Lietuvos modernistai norėjo jaustis savotiškais disidentais, kovojusiais su Lietuvos architektūros sovietizacija, tačiau tarsi patys sau prieštaraudami teigė, kad „galėjo daryti ką norėjo“, todėl patys greitai tapo jos dalimi.

Kolektyvinis pirmosios kartos architektų pasakojimas ir jų nostalgija daro didelę įtaką tyrėjams. XXI a. 2 deš. suaktyvėjęs domėjimasis socmodernizmu ir lietuviškojo modernizmo mitu minėtiems architektams atvėrė kelius į pasakojimo pakartojimą ir išgryninimą, tuo pačiu atimdamas galimybę kritiškai permąstyti pačią kultūrinės opozicijos esmę – prieš ką maištauta, kam oponuota, kaip tapta privilegijuotaisiais ir kaip sovietinė valdžia sėkmingai naudojami architektų pasiekimais.

Architektai, kuriais domėjaisi, buvo nuoširdūs kūrėjai. Jie buvo ambicingi, ieškojo galimybių statyti, turėjo didelį ego ir nuoširdžiai tikėjo savo idėjomis. Ir Rytuose, ir Vakaruose buvo architektų, kurių asmeninė vizija sutapo su oficialia valstybės vizija ir nulėmė jų sėkmę. Vis dėlto, žvelgiant į minėtų architektų kartos architektūrines, urbanistines praktikas ir

jų kontekstą, kompromisas, prisitaikymas arba maištaujantis oportunizmas būtų tinkamesnis apibūdinimas nei „kultūrinė rezistencija“. Maištaujantis oportunizmas yra tam tikras sugebėjimo pasinaudoti galimybe, galimybių veikti, nuolatinio nišų ieškojimo režimas.

Gauta — 2019 10 10

Literatūra

- Felix Ackermann, „Die Ritter der Architektur. Sowjetische Architektur und ihre kunsthistorische Deutung in der Litauischen Republik“, in: Andreas Fülberth (Hrsg.): *Denkmalschutz - Architekturforschung - Baukultur. Entwicklungen und Erscheinungsformen in den baltischen Ländern vom späten 19. Jahrhundert bis heute*, Böhlau-Verlag Wien, Köln und Weimar, 2020
- Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, sud. Giedrė Jankevičiūtė Vilnius: Lietuvos dailės istorikų draugija, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010.
- Brėdikis Vytautas, *Trečioji knyga: tarp fizikos ir metafizikos*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2017.
- Cooke Catherine, „Modernity and Realism. Architectural Relations in the Cold War“, in: *Russian Art and the West: A Century of Dialogue in Painting, Architecture, and the Decorative Arts*, Eds. Rosalind P. Blakesley, Susan E. Reid, DeKalb, 2006, p. 172–194.
- Daubaraitė Jurga, Žukauskas Jonas, „Matkat Suomeen 1959 ja 2017 / 1959 and 2017 journeys to Finland“, in: *ARKKITEHTI*, 2018, Nr. 4, p. 81–87.
- Drėmaitė Marija, *Baltic Modernism. Architecture and Housing in Soviet Lithuania*, Berlin: Dom publishers, 2017.
- Drėmaitė Marija, „Šiaurės modernizmo įtaka lietuviškajai architektūros mokyklai 1956–1969 m.“, in: *Menotyra*, 2011, t. 18, Nr. 4, p. 308–328.
- Drėmaitė Marija, „Vytautas Edmundas Čekanauskas – romantiškos sielos modernistas“, in: *Archiforma*, 2006, Nr. 4, p. 38–45.
- Drėmaitė Marija, Petrulis Vaidas, Tutlytė Jūratė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.
- Expert Cultures in Central Eastern Europe*, Eds. Martin Kohlrausch, Katrin Steffen, Stefan Wiederkehr, Osnabrueck: fibre, 2010.
- Gerchuk Iurii, „The Aesthetics of Everyday Life in the Khrushchev Thaw in the USSR (1954–64)“, in: *Style and Socialism. Modernity and Material Culture in Post-War Eastern Europe*, Eds. Susan E. Reid, David Crowley, Berg, 2000, p. 82.
- Grybkauskas Saulius, „The Making of the Titular Nation Engineers in Soviet Lithuania and Latvia (From the end of the 1940s to the mid-1950s)“, in: *Lithuanian Historical studies*, 2018, Nr. 22, p. 137–160.
- Gudelytė Indrė, „Justinas Šeibokas: keturi vieno architekto portretai“, in: *Archiforma*, 2008, Nr. 1, p. 38–45.
- Gudelytė-Račienė Indrė, *Architekto Justino Šeiboko kūryba*, Vilnius: Ex Arte, 2013.
- Kurg Andres, „Talino architektūros mokykla – brėžiniai, parodos ir pastatai“, in: *Maištaujantis oportunizmas*, sud. Viktorija Šiaulytė, Marija Drėmaitė, Vilnius: Architektūros leidinių fondas, 2014, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], <https://leidiniu.archfondas.lt/alf-04/>.
- Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
- Maciuika John V., *Architektai kalba apie sovietmetį: 1992 m. įrašai (interviu su Algimantu Nasvyčiu, Vytautu Edmundu Čekanausku, Vytautu Brėdikiu ir Gediminiu Baravyku)*, įvado ir komentarų autorė Marija Drėmaitė, Vilnius: Lapas, 2019.
- Mačiulis Algimantas, *Architektai Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.
- Mačiulis Algimantas, *Permainingi metai. Architekto užrašai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.
- Mačiulis Algimantas, *Vytautas Edmundas Čekanauskas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
- Mačiulis Algimantas, *Vytautas Jurgis Dičius: architekto žvilgsniu*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018.
- Petrulis Vaidas, „Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai: dvi asmenybės – viena architektūra“, in: *Archiforma*, 2007, Nr. 1, p. 50–58.

- Reid Susan E., „The Soviet ‚contemporary style‘: a socialist modernism“, in: *Different Modernisms, Different Avant-gardes: Problems in Central and Eastern European Art after World War II*, Tallinn, 2009, p. 89–112.
- Reklaitė Julija, „Inkluzai gintare. Ką pasakoja modernistinė memorabilia“, in: *Modernizmas tarp nostalgijos ir kritiškumo*, sud. Marija Drėmaitė, Julija Reklaitė, Vilnius: Archfondas, 2014, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-11-10], < <http://leidiniu.archfondas.lt/alf-02/julija-reklaite-inkluzai-gintare-ka-pasakoja-modernistine-memorabilia> >.
- Rubavičius Vytautas, „Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia“, in: *Colloquia*, 2007, Nr. 18, p. 116–130.
- Šeibokas Justinas, „Kaip aš patekau į sostinę (1956–1959)“, in: *Romualdas Vytautas Kaminskas, Žmogus ir paminklai. Architektūros ir meno vertybių gelbėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 2009, p. 76.
- Siaurusevičiūtė Aušra, „Vytautas Brėdikis: tryliktasis riteris“, in: *Archiforma*, 2006, Nr. 3, p. 44–53.
- Streikus Arūnas, „Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, Nr. 20, p. 42–63.
- Valiuškis Gediminas, „Didelės erudicijos specialistai“, in: *Pergalė*, 1971, Nr. 9, p. 74.
- Weizman Ines, „Introduction: architecture and the paradox of dissidence“, in: *Architecture and the Paradox of Dissidence*, Ed. Ines Weizman, London and New York: Routledge, 2014, p. 1–15.
- Žemaitytė Aldona, „Broliai, arba amžinoji versmė“, in: *Literatūra ir menas*, 1988 04 09, p. 6.

Summary

Cultural Resistance or Rebellious Opportunism? Quiet Modernism as a Strategy Lithuanian Architects Use in Their Recollections of the Period of 1955–1995

Marija Drémaitė

Keywords: history of architecture, modernism, Čekanauskas, Nasvytis, Brėdikis, Šeibokas, Mačiulis.

The paper discusses the idea of ‘cultural resistance’ or ‘quiet modernism’ by analysing the records (in the form of interviews, papers and books) of the first generation of the post-WWII Lithuanian modernist architects (Vytautas Edmundas Čekanauskas, Vytautas Brėdikis, Algimantas and Vytautas Nasvytis, Algimantas Mačiulis, and Justinas Šeibokas), also known as the founders of the ‘Lithuanian school of modernism’. This generation of architects emerged in the late 1950s, when it started criticising the Stalinist architecture, realising important public objects in city centres, and occupying increasingly prominent positions in academia and the world of architecture, which eventually led to the formation of a particular cultural elite. This story of success might seem unrelated to the notion of ‘cultural resistance’ (or ‘quiet modernism’) often mentioned by the architects themselves. The paper concludes with the analysis of the evolution of and the ‘grand narrative’ behind this architect group that shared the same values and employed certain ‘quiet motifs’. The research also focuses on analysing how this myth has been reconstructed after the 1990. In conclusion, the paper argues that the notions of compromise, adaptation, and subversive opportunism—rather than ‘cultural resistance’—are more appropriate to describe the architectural and urban practices of the aforementioned generation of architects.